

O'zbekiston Respublikasi
Maktabgacha va maktab
ta'limi vazirligi

ISSN: 2992-9008
UDK: 37

TA'LIM VA TARAQQIYOT

Ilmiy-uslubiy jurnali

2026-YIL 5-SON

www.journal.namspi.uz

Bosh muharrir: Namangan davlat pedagogika instituti rektori B.E.Xusanov
Mas'ul muharrir: Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor M.R.Qodirxonov
Mas'ul muharrir o'rinbosari: Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i J.A.Yuldashev

TAHRIR HAY'ATI

Aniq va tabiiy fanlar: k.f.d., prof. Sh.Abdullayev, f-m.f.d., dots. R.Xakimov, k.f.d., prof. N.Vohidova, k.f.d., dots. M.Qodirxonov, b.f.d., dots. A.Batashov, f-m.f.n., dots., T.Abdullayev, p.f.n., dots. M.Eshnazarova, p.f.n., dots. G'.Nafasov, p.f.n., dots. M.Boltayeva.

Texnika fanlari: t.f.d., prof. A.Umarov, t.f.d., prof. A.Qayumov, PhD, dots. Sh.Xudoyqulov, PhD, dots. Abdunazarov.

Ijtimoiy-gumanitar fanlar: s.f.d., prof. T.Fayzullayev, tar.f.d., prof. A.Rasulov. f.f.d., prof. M.Ismoilov, i.f.d., dots. N.Sotivoldiyev, t.f.n., dots. A.Isoqboyev, f.f.n., dots. O.Mamatov, t.f.n., dots. Z.Haydarov, PhD. J.Yuldashev, PhD. A.Abdullayev.

Pedagogika fanlari: p.f.d., prof. B.Xodjayev, p.f.d., prof. X.Najmiddinova, p.f.d., prof. T.Ismoilov, p.f.d., prof. S.Abdullayev. p.f.d., prof., M.Y.Sobirova, p.f.d., prof., R.Zamilova, p.f.d., prof. Sh.Xujamberdiyeva, p.f.d., dost. M.Asqarova, PhD, dots. M.Asranboyeva.

Filologiya fanlari: fil.f.d., prof. N.Uluqov, fil.f.d., prof. H.Usmanova, f.f.d., dots. X.Shokirova, p.f.n., dots. S.Misirov, p.f.n., dots. Sh.Ubaydullayev, PhD., dots. P.Lutfullayev, PhD., dots. M.Yakubbayev.

Texnik muharrir: R.Tursunov

Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko'chasi, 316-uy.

Pochta indeksi: 160136, **Faks:** (0369) 227-27-21,

Email: Info@namspi.uz

"Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnali elektron to'plam sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi **Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi (AOKA)ning 2022-yil 25-oktabrdagi № 045044 raqamli guvohnomasi** asosida chop etiladi. Jurnal **Oliy Attestatsiya komissiyasining 2024-yil 30-noyabrdagi (№ 364/5) yig'ilishi qaroriga asosan pedagogika fanlari bo'yicha falsafa fanlari doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish uchun tavsiya etilgan.** UDK: 37, Xalqaro standartlashtirish raqami (ISSN): 2992-9008.

Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma'lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

RIVOJLANISHIDA NUQSONI BO'LGAN MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING IJTIMOIIY-MAISHIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA DIFFERENSIAL YONDASHUV TEXNOLOGIYASI

Jo'rayeva Gulmiraxon Zufarjon qizi

Farg'ona davlat universiteti, Chet tillari kafedrası o'qituvchisi

ORCID: 0009-0002-4628-6199

E-mail: bekb1252@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada rivojlanishida nuqsoni bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarini rivojlantirishda differensial yondashuv texnologiyasining nazariy-metodik asoslari tahlil qilingan. Maqolada ijtimoiy-maishiy kompetensiya tushunchasining mazmun-mohiyati, uning tarkibiy qismlari - o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish, maishiy mehnat ko'nikmalari, kommunikativ ko'nikmalar va xavfsizlik qoidalariga rioya qilish - yoritilgan. Differensial yondashuvni tashkil etishning diagnostik, guruhlash, individuallashtirilgan mashg'ulot va dinamik monitoring bosqichlari asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari korreksion-rivojlantiruvchi ta'lim jarayonida differensial yondashuvning bolalarning mustaqillik darajasini oshirishdagi ahamiyatini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar, ijtimoiy-maishiy kompetensiya, differensial yondashuv, maktabgacha ta'lim, korreksion pedagogika, individuallashtirish, inklyuziv ta'lim.

ТЕХНОЛОГИЯ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОГО ПОДХОДА В ФОРМИРОВАНИИ СОЦИАЛЬНО-БЫТОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С НАРУШЕНИЯМИ РАЗВИТИЯ

Аннотация. В данной статье анализируются теоретико-методические основы технологии дифференцированного подхода в развитии социально-бытовых компетенций у детей дошкольного возраста с нарушениями развития. Раскрыты сущность и структурные компоненты социально-бытовой компетенции: навыки самообслуживания, бытового труда, коммуникативные навыки и соблюдение правил безопасности. Обоснованы диагностический, группировочный, индивидуализированный и мониторинговый этапы организации дифференцированного подхода. Результаты исследования показывают значимость дифференцированного подхода в повышении уровня самостоятельности детей в коррекционно-развивающем образовательном процессе.

Ключевые слова: дети с нарушениями развития, социально-бытовая компетенция, дифференцированный подход, дошкольное образование, коррекционная педагогика, индивидуализация, инклюзивное образование.

DIFFERENTIATED APPROACH TECHNOLOGY IN DEVELOPING SOCIO-DOMESTIC COMPETENCIES OF PRESCHOOL CHILDREN WITH DEVELOPMENTAL DISABILITIES

Abstract. *This article analyzes the theoretical and methodological foundations of differentiated approach technology in developing social-everyday competencies among preschool children with developmental disabilities. The essence and structural components of social-everyday competence - self-care skills, household labor skills, communication skills, and compliance with safety rules - are examined. The diagnostic, grouping, individualized-task, and monitoring stages of organizing a differentiated approach are substantiated. The findings demonstrate the significance of the differentiated approach in increasing children's level of independence within the correctional-developmental educational process.*

Keywords: *children with developmental disabilities, social-everyday competence, differentiated approach, preschool education, correctional pedagogy, individualization, inclusive education.*

KIRISH

Zamonaviy pedagogika va psixologiya fanida bolalar shaxsini har tomonlama rivojlantirish, ularni mustaqil hayotga tayyorlash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, rivojlanishida turli darajadagi nuqsonlarga ega bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan korreksion-pedagogik ish tizimida ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarni shakllantirish masalasi alohida o'rin tutadi. O'zbekiston Respublikasida maxsus va inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan bo'lib, bu boradagi normativ-huquqiy hujjatlar rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarning ta'lim olish, ijtimoiy hayotga moslashish huquqlarini kafolatlaydi.

Ijtimoiy-maishiy kompetensiya - bu bolaning kundalik turmush faoliyatida mustaqil harakat qilish, o'ziga xizmat ko'rsatish, atrofdagilar bilan to'g'ri muloqotga kirishish hamda oddiy xavfsizlik qoidalariga rioya qilish qobiliyatlarining yig'indisidir. Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarda ushbu ko'nikmalarning shakllanishi sog'lom rivojlanayotgan tengdoshlariga nisbatan sekinroq va o'ziga xos tarzda kechadi, bu esa pedagogdana bolaning individual va tipologik xususiyatlarini chuqur hisobga olishni talab qiladi. Aynan shu nuqtai nazardan differensial yondashuv texnologiyasi

korreksion-rivojlantiruvchi ta'lim amaliyotida eng samarali vositalardan biri sifatida e'tirof etiladi.

Maqolaning maqsadi - rivojlanishida nuqsoni bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarini rivojlantirishda differensial yondashuv texnologiyasining mazmuni, tuzilishi va amaliy tatbiq etish bosqichlarini ilmiy-nazariy jihatdan asoslashdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarning ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi defektologiya, maxsus psixologiya va korreksion pedagogika fanlarida turli yillarda o'rganilgan bo'lib, mavzuga oid tadqiqotlarni nazariy-metodologik, diagnostik, metodik va oilaviy-ijtimoiy yo'nalishlarga ajratish mumkin.

Nazariy-metodologik asos sifatida L.S.Vygotskiyning defektologiyaga oid qarashlari e'tirof etiladi. Olim nuqsonli bolaning rivojlanishini sog'lom tengdoshidan faqat «kam» emas, balki sifat jihatidan o'ziga xos yo'l bilan kechadigan jarayon deb baholaydi. U birlamchi nuqson (organik buzilish) va ikkilamchi nuqson (birlamchi nuqson oqibatida yuzaga keluvchi ijtimoiy-psixologik og'ishlar) tushunchalarini farqlab, pedagogik ishning asosiy vazifasi ikkilamchi buzilishlarning oldini olish va kompensatsiya imkoniyatlarini ishga solish ekanini ta'kidlaydi. Vygotskiyning fikricha, bolaning rivojlanishida eng og'ir oqibatlar nuqsonning o'zi bilan emas, balki uning ijtimoiy muhitdagi o'rniga ta'siri bilan bog'liq bo'ladi. Shu bois ta'lim bolaning saqlanib qolgan imkoniyatlariga tayanishi va uni ertangi rivojlanish darajasiga yo'naltirishi lozim. Olimning «yaqin rivojlanish zonasi» haqidagi g'oyasi esa differensial yondashuvning nazariy tayanchi hisoblanadi [3].

Diagnostik yo'nalishda S.D.Zabramnaya tadqiqotlari muhim ahamiyatga ega. Muallif bolalarning aqliy rivojlanish darajasini psixologik-pedagogik jihatdan o'rganish, bola topshiriqni qanday yordam darajasida bajarishini hisobga olish hamda shu asosda bolalarni mos ta'lim sharoitiga yo'naltirish tamoyillarini asoslab bergan. Bu qarashlar

differential yondashuvning birinchi - diagnostik va guruhlash - bosqichlarini tashkil etishda metodik asos bo'lib xizmat qiladi [4].

A.A.Kataeva va E.A.Strebeleva maktabgacha oligofrenopedagogika sohasida aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalar bilan korreksion ishning tizimini yoritgan. Mualliflar ishni imkon qadar erta boshlash, bolada predmet-amaliy harakatlar, o'ziga xizmat ko'rsatish va o'yin faoliyati ko'nikmalarini bosqichma-bosqich shakllantirish, kattalar yordamini asta-sekin kamaytirib, bolaning mustaqilligini oshirib borish zarurligini ko'rsatadi [5]. Ushbu qarashlar ijtimoiy-maishiy kompetensiyaning o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish va maishiy mehnat ko'nikmalari tarkibiy qismlarini ajratishda nazariy asos bo'ldi.

Oilaviy-ijtimoiy yo'nalishda E.M.Mastyukova va A.G.Moskovkinaning ishlari alohida o'rin tutadi. Mualliflar rivojlanishida og'ishlari bo'lgan bolaning shakllanishida oilaning tarbiyaviy munosabati, ota-onaning bolaga yondashuvi hal qiluvchi omillardan biri ekanini, ota-onalar pedagogik yordam va maslahatga muhtoj bo'lishini ta'kidlaydi [7]. Bu fikr maktabgacha ta'lim muassasasi va oila talablarining uyg'unligi korreksion natijalar barqarorligini ta'minlashi haqidagi xulosamizni tasdiqlaydi.

N.N.Malofeev maxsus ta'limning Yevropadagi rivojlanish yo'lini tahlil qilib, bu tizim nuqsonli bolalarni ajratib o'qitishdan integratsiya va inklyuziv ta'lim sari o'zgarib borganini ko'rsatadi. Olim erta kompleks yordam, bola ehtiyojlariga mos individual yondashuv va mutaxassislarni tayyorlash sifati ta'lim samaradorligini belgilovchi omillar ekanini asoslaydi [6]. Bu fikrlar differential yondashuvning inklyuziv maktabgacha ta'lim sharoitidagi dolzarbligini ko'rsatadi.

Milliy ilmiy adabiyotlarda mazkur mavzu bir necha jihatdan yoritilgan: rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni ijtimoiy-maishiy hayotga moslashtirish masalalari [12], maktabgacha yoshda ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish [11], ijtimoiy ishonchni rivojlantirishda inklyuziv usullardan foydalanish [10], differential yondashuv orqali maktabgacha yoshdagi bolalar qobiliyatlarini rivojlantirish omillari [8] hamda

eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning mehnat tarbiyasi [9]. Bu ishlar ijtimoiy ko'nikmalarni maktabgacha yoshdan boshlab shakllantirish, inklyuziv usullar va differensial yondashuvning bolalar rivojlanishidagi ahamiyatini ko'rsatadi. Ularning huquqiy asosini «Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida»gi Qonun [1] hamda «Ilk qadam» davlat o'quv dasturi [2] tashkil etadi.

Shunday qilib, ko'rib chiqilgan manbalarda differensial yondashuv, inklyuziv ta'lim va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish masalalari asosan alohida-alohida yoritilgan. Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan differensial yondashuv texnologiyasining bosqichlari esa yetarlicha tizimlashtirilmagan. Mazkur maqola shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

METODOLOGIYA

Tadqiqot jarayonida bir qator ilmiy-tadqiqot metodlaridan foydalanildi: mavzuga oid ilmiy-pedagogik va psixologik adabiyotlarni nazariy tahlil qilish; me'yoriy-huquqiy hujjatlarni (O'zbekiston Respublikasi qonunlari, davlat ta'lim dasturlari) o'rganish; qiyosiy-tarixiy tahlil metodi orqali xorijiy va milliy tajribalarni solishtirish; sistemali yondashuv asosida ijtimoiy-maishiy kompetensiya tarkibiy qismlarini tizimlashtirish; shuningdek, korreksion pedagogika va maxsus psixologiya sohasidagi ilg'or pedagogik tajribalarni umumlashtirish va tahlil qilish. Tadqiqotning nazariy-metodologik asosini L.S. Vygotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasi va «yaqin rivojlanish zonasi» g'oyasi, shuningdek defektologiya va doshkolnaya oligofrenopedagogika sohasidagi tadqiqotlar tashkil etadi.

NATIJA VA MUHOKAMALAR

Olib borilgan tahlil ijtimoiy-maishiy kompetensiyaning quyidagi tarkibiy qismlarini ajratib ko'rsatish imkonini berdi:

- 1) o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish ko'nikmalari - mustaqil kiyinish-yechinish, ovqatlanish, shaxsiy gigiyena qoidalariga rioya qilish;

2) maishiy mehnat ko'nikmalari - o'yinchoq va buyumlarni joyiga qo'yish, xona tartibini saqlashda ishtirok etish, oddiy uy yumushlarini bajarish;

3) kommunikativ ko'nikmalar - ehtiyojni so'z yoki imo-ishora orqali bildirish, yordam so'rash, tengdoshlar va kattalar bilan muloqotga kirishish;

4) ijtimoiy xulq-atvor va xavfsizlik qoidalariga rioya qilish ko'nikmalari - jamoat joylarida o'zini tutish normalarini bilish, oddiy xavf-xatar holatlarini anglash va ulardan saqlanish. Tadqiqot natijalariga ko'ra, differensial yondashuv texnologiyasini tashkil etish quyidagi to'rt bosqichda amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir:

1-bosqich - diagnostik bosqich: har bir bolaning rivojlanish darajasi, nuqsonining tuzilishi va xarakteri, mavjud potensial imkoniyatlari psixologik-pedagogik diagnostika vositalari orqali aniqlanadi.

2-bosqich - guruhlash bosqichi: diagnostika natijalari asosida bolalar shartli ravishda bir necha tipologik guruhga (masalan, yuqori, o'rta va past darajadagi mustaqillik guruhlariga) ajratiladi.

3-bosqich - individuallashtirilgan mashg'ulotlarni loyihalashtirish: har bir guruh uchun mos keladigan topshiriqlar mazmuni, ko'rgazmali-amaliy vositalar, mashg'ulot sur'ati va pedagogik yordam darajasi belgilanadi.

4-bosqich - dinamik monitoring va tuzatish: bolaning erishgan yutuqlari muntazam kuzatib boriladi, natijalarga qarab guruh tarkibi va topshiriqlar mazmuni davriy ravishda qayta ko'rib chiqiladi.

Ushbu jarayonda L.S.Vygotskiyning «yaqin rivojlanish zonasi» g'oyasi asosiy nazariy tayanch bo'lib xizmat qiladi: pedagog bolaning mustaqil bajara oladigan faoliyati bilan kattalar yordamida bajara oladigan faoliyati oralig'idagi zonaga yo'naltirilgan topshiriqlarni tanlaydi, bu esa rivojlantiruvchi ta'sirning eng yuqori samarasini ta'minlaydi.

MUHOKAMA

Olib borilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, an'anaviy frontal, ya'ni butun guruh uchun bir xil tarzda tashkil etiladigan ta'lim usullari rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarning individual xususiyatlarini to'liq hisobga ololmaydi: natijada ayrim bolalar uchun topshiriqlar haddan tashqari qiyin, boshqalari uchun esa haddan tashqari oson bo'lib qoladi. Differensial yondashuv esa har bir bolaning «yaqin rivojlanish zonasi» doirasida ish olib borish imkonini beradi, bu esa ijtimoiy-maishiy ko'nikmalarning barqaror va ongli tarzda shakllanishiga xizmat qiladi.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, differensial yondashuvni samarali tatbiq etishda bir qator omillar hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi: pedagog-defektologlarning maxsus tayyorgarlik darajasi, korreksion-rivojlantiruvchi muhitning moddiy-texnik jihatdan ta'minlanganligi, shuningdek oila bilan uzviy hamkorlikning yo'lga qo'yilishi. Agar oilada bolaga nisbatan qo'llaniladigan tarbiyaviy yondashuv maktabgacha ta'lim muassasasidagi ish tizimi bilan uyg'un bo'lmasa, erishilgan pedagogik natijalar barqaror bo'lmasligi mumkin.

Shuningdek, differensial yondashuv sof individual yondashuvdan farqli o'laroq, pedagogga bir vaqtning o'zida butun guruh bilan ishlash va shu bilan birga har bir bolaning o'ziga xos ehtiyojlarini hisobga olish imkonini beradi, bu esa uni maxsus va inklyuziv maktabgacha ta'lim muassasalari sharoitida amaliy jihatdan ayniqsa qulay va tejamkor texnologiyaga aylantiradi.

XULOSA

Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy-maishiy kompetensiyalarini rivojlantirishda differensial yondashuv texnologiyasi korreksion-pedagogik jarayonning samaradorligini oshiruvchi muhim omil hisoblanadi. Diagnostika, guruhlash, individuallashtirilgan mashg'ulot va dinamik monitoring bosqichlaridan iborat model asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni bolalarning mustaqillik darajasini bosqichma-bosqich oshirish, ularni ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatli moslashtirish imkonini beradi. Kelgusi tadqiqotlarda ushbu

texnologiyaning amaliy samaradorligini eksperimental tekshirish, turli nuqson toifalariga ega bo'lgan bolalar guruhlarida qo'llash xususiyatlarini chuqurroq o'rganish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining «Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida»gi Qonuni: 2019-yil 16-dekabrda O'RQ-595-son. Toshkent, 2019.
2. «Ilk qadam» davlat o'quv dasturi. Toshkent, 2022.
3. Выготский, Л. С. Основы дефектологии / Л. С. Выготский. Москва: Педагогика, 1983. 368 с.
4. Забрамная, С. Д. Психолого-педагогическая диагностика умственного развития детей / С. Д. Забрамная. Москва: Просвещение, 1995. 112 с.
5. Катаева, А. А. Дошкольная олигофренопедагогика / А. А. Катаева, Е. А. Стребелева. Москва: Владос, 2001. 208 с.
6. Малофеев, Н. Н. Специальное образование в меняющемся мире. Европа / Н. Н. Малофеев. Москва: Просвещение, 2009. 319 с.
7. Мастюкова, Е. М. Семейное воспитание детей с отклонениями в развитии / Е. М. Мастюкова, А. Г. Московкина. Москва: Владос, 2004. 408 с.
8. Differensial yondashuv orqali maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirish omillari // Zenodo. 2025. DOI: 10.5281/zenodo.17495498.
9. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning mehnat tarbiyasi // in-Academy.uz. 2024. DOI: 10.5281/zenodo.11244130.
10. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy ishonchni rivojlantirishda inklyuziv usullardan foydalanish // Zenodo. 2026. DOI: 10.5281/zenodo.20226027.
11. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy ko'nikmalarni shakillantirish // Zenodo. – 2026. – DOI: 10.5281/zenodo.20599085.
12. Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni ijtimoiy-maishiy hayotga moslashtirish masalalari // Oriental Journal of Education. 2022. URL: <https://supportscience.uz/index.php/oje/article/download/433/369/530> (murojaat sanasi: 03.10.2026).